

שאלות לחידודי - לחג המצות

א'

(א) מדוע אנו אוכלים מצה? ומדוע אכלו מצה בליל יציאת מצרים?

הגדה של פסח - מצה זו שאנו אוכלים על שום מה. על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם. שנאמר, ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם.

לכאורה משמע שבעל ההגדה פירש שאפו את הבצק טרם צאתם,

מאידך בתרגום יונתן - על הפסוק ויאפו את הבצק (פרק יב פסוק לט) והו' קטעין מן לישא דאפיקו ממצרים וסדרין על רישיהון ומתאפי להון מחומתא דשימשא חרין פטרין ארום לא חמיע ארום איתריכו ממצרים ולא יכילו למישהי וספיקא להון למיכל עד חמיסר יומין לירחא דאיר מטול דזוודין לא עבדו להון: משמע שנאפה אחר יציאתם ולפי זה מדוע אכלו מצות בלילה לפני שיצאו?

כלל ישראל אכלו מצה עם הפסח בתחילת הלילה, מחמת ציווי ה' ככתוב; שמות פרק יב (ז) ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם: (ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלו: ובגמרא פסחים צו: דפסח מצרים נהג איסור חמץ יום אחד.

ועל מה הכוונה בפסיקה - הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארשא דמצרים.

(ב) בפיוט ואמרתם זבח פסח

חלץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח.

הרי המלאכים באו לאברהם בחמשה עשר בניסן, וא"כ לכאורה בליל שני כבר באו ללוט, ומדוע נאמר בקץ פסח?

(ג) שְבָקְל הַלִּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֻמֵץ וּמִצָּה, הַלִּילָה הַזֶּה כִּלּוֹ מִצָּה - הַאֵם הִיא אֲפֹשֶׁר לומר שבכל הימים והטעם?

(ד) רש"י בסוף פרשת שלח במדבר פרק טו פתיל תכלת - על עס שכול ככורות. תרגומו של שכול תכלת. ומכאן היתה כלילה וכן נבע התכלת דומה לנבע רקיע המשחיר לטע ערב. ושמונה חוטים שבה, כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משינאו ממלכים עד שאמרו שירה על הים: איך החשבון של שמונה ימים?

(ה) פה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריה אהבת כלולתיך לכתף אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמיה ב' ב) מהו החסד, הרי בגמרא ברכות דף ט' כשאמר להם משה - בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב וכו' אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו. וא"כ מה הגדולה שהלכו אחרי ה'?

(ו) (פ"ג י"ח, פ"ה ג') נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלקינו - מדוע לא אמרו שיוצאים לגמרי?

(ז) איזה מצוה אי אפשר לקיים על ידי שליח - זכר להנאמר בהגדה - ובכל אלהי מצרים אעשה נשפטים אני ולא השליח? (יו"ד ש"ה ס"י פ"ת סקט"ז מהחת"ס, ועיין רע"א על הדף דס"ל לאסור גם כשהממן שלו).

(ח) מעשה שהיה - הפריץ ביקש מראובן הלוואה אלף רובל, ולא רצה כי פחד שאחר כך יצטרך לתבעו בערכאות... חזר הפריץ וביקש משמעון, הלך שמעון אל ראובן ושיכנעו שראובן ילוה להפריץ ושמעון יהיה ערב, ונתן לו כתב ערבות, והנה בהגיע הזמן תבע ראובן את שמעון שישלם, ענה שמעון ואמר אכן אני ערב אבל הסדר הוא שקודם תתבע את הלווה, ואם הלווה

שאלות לחידודי - לחג המצות

ב'

לא משלם רק אז תובעים מהערב, ענה ראובן הרי כאן שונה הדבר שהרי מה שבקשתי ערב זה רק בשביל שאני לא רוצה לתבוע את הפריץ לכן עליך לשלם גם כשלא בקשתי מהפריץ עדיין

המהרש"ם חלק ב סימן קנח הוכיח דין זה מדברי מהרש"א בח"א לפסחים (דף קי"ח ע"ב) בהא דאמר הקדוש ברוך הוא לשר של ים פלוט ליבשה ואתן לך א' ומחצה א"ל כלום יש עבד שתובע את רבו א"ל נחל קישון יהא ערב וכו' מהרש"א ז"ל הגם שתובעין את הלוח תחלה בסתם ערב מ"מ הכא כיון שאין עבד תובע את רבו נעשה הערב מסתם ערב קבלן. ובכן מי צדק ?

ט) כמה מכות קיבלו המצרים לפי האגרת של רבי שמשון מאוסטרפוליא הנאמר בערב פסח - והנה לקו עשר מכות במצרים ועל הים לקו המשים מכות בשם שפ"ו שהוא דוד בן ישי אמר והכה אותם במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות והשם תק"ל אמר והכה אותו במצרים ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות והשם אשצ"ה אמר והכה חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות וכו'

י) בפיוט בסוף ההגדה - **נשמדה מדין בצליל שעורי עומר פסח. - ואמרתם זבח פסח** בספר שופטים פרק ו' פסוק י"ב, וַיֵּרָא אֵלָיו מֶלֶאכָה ה' וַיֹּאמֶר אֵלָיו ה' עִמָּךְ גִּבּוֹר הַחַיִּל: (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנָי יְיָ ה' עִמָּנוּ וְלִמָּה מִצָּאֲתָנוּ כָּל זֹאת וְאֵיהָ כָּל נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא מִמִּצְרַיִם הֶעֱלֵנוּ ה' וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ ה' וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְּיָן: (יד) וַיִּפֶן אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר לָךְ בְּכַחַךְ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְּיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ: פירש"י - וַיִּפֶן ה' עִמָּנוּ - וְאִם יֵשׁ ה' עִמָּנוּ, לִמָּה מִנְלַחְתָּנוּ וְגו'. אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ - פֶּסַח הִיא, אָמַר לוֹ: אֲמַשׁ הִקְרַנִּי אֲבָח אֶת הַהַלֵּל, וְשִׁמְעֵתוּן שְׁהִיא אֲוֹמֵר (תְּהִלִּים קִיד א'): בְּנִלְחַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, זְעַתָּה נִטְשָׁנוּ, אִם לְדִיקָיִם הִיוּ אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲקֹב לָנוּ בְּזוֹכֹתָם, וְאִם רַעֲשִׁים הִיוּ, כַּשֵּׁם שְׁעַתָּה לְהַסּ נִפְלְאוֹתָיו חֲנַס כֵּן יַעֲקֹב לָנוּ, וְאִם כָּל נִפְלְאוֹתָיו: וַיִּפֶן אֵלָיו - הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעַלְמּוֹ. בְּכַחַךְ זֶה - בְּכַח הַזְכוּת הַזֶּה שֶׁלְּמַדַּת סְנִיגוֹרִיא עַל בְּנֵי, כָּךְ דַּק רַבִּי תַנְחוּמָא (מִדְרָשׁ תַנְחוּמָא שׁוֹפְטִים ד):

ובכן מפני מה זכו להישועה ממדין בזכות העומר, או בשביל הלימוד זכות ?

יא) מה נשתנה מצות ביכורים שהגר אינו קורא ממצות הגדה, דלענין ביכורים, כתב האור החיים בפ' כי תבוא (כ"ו ג') נשבע וגו' לתת לנו למעט הגר שאינו קורא (ביכורים פ"א מ"ד), (דלא כהרמב"ם דס"ל קורא)

מאיך לענין ההגדה כתב האור החיים בפ' בהעלותך (במדבר ט"ד) וכי יגור - אכן לצד שיש מקום לומר שאין הגר חייב בפסח, לפי שלא היה לא הוא ולא אבותיו במצרים, ואין מקום למעשה פסח אצלם, כי לא פסח ה' על בתיהם במצרים, וזה דומה למאמרם ז"ל שאמרו (ביכורים פ"א מ"ד) גר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר וכו', כמו כן הדבר הזה, לזה חידש הכתוב דין זה כאן ואמר, וכי יגור אתכם גר ועשה פסח, הוסיף בו תוספת [ו'] פירוש שהגם שאינו מהיוצאים ממצרים, אף על פי כן מלבד שצריך לעשות כל המצות, ואף גם זאת ועשה פסח וגו':

ודקדק לומר אתכם, לומר, שהגם שאתם רואים זה חדש מקרוב בא, עם כל זה אתכם הוא כאחד ממנו, ויציאתנו ממצרים היתה גאולת עולם, גם לנפש הגר, הגם שלא היה בנגלה היה בנסתר, כי שורש הקדושה אחד הוא, וכשהיו אבותינו במצרים היתה כללות הקדושה טבועה בטומאת מצרים, ואם חס ושלום היה כללות הקדושה נטבע אין תרופה לענפים, כי הכל הולך אחר העיקר והצלת העיקר נוגעת גם לענפים:

ואמר כחוקת הפסח, חש הכתוב שיאמר האומר, הן האמת כי עשה יעשה כל משפטי פסח, אבל דברים שהם ממש דברי שקר, כמו שתאמר להגיד עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו וגו' וכדומה, עדיין דן אנכי כי לא ישעו בדברי שקר, תלמוד לומר כחוקת הפסח, כי יכול ויכל דבר כדברים האלה, כי היה היה גם הוא במצרים בבחינת השרשים: ובכן נשאלת השאלה מה נשתנה הלילה הזה, ממצות ביכורים.

שאלות לחידודי - לחג המצות

ג'

עיונים לתשובות

(א) מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי - ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצ' עוגות מצות אין עוגה אלא חררה כענין שנא' לוי ועשי עוגות (בר' יח ו). כי לא חמץ מלמד שממין חמץ הבא מצה כי גורשו ממצ' מה שגרשו ממצ' נעשה להן בו נס שלא להחמיץ ולא יכלו להתמהמה מלמד שלא יכלו לה להשתהות. צדה לא עשו להם מלמד שלא נטלו בידם זוודין לדרך. וגם צדה לא עשו להם מלמד שאף קליות ואגוזים לא נטלו בידם לתינוקות לדרך. סל' פסו' רמב"ן - וטעם ויאפו את הבצק - שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. ואמר כי גורשו ממצרים, לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות, ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם, ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכות, כשבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו (מכילתא כאן):

פירוש הריב"א על התורה - ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם. יש תמהים כי משמע מלשון המקרא שאם יכלו להתמהמה היו אופין את הבצק אותה בחמוצה והלא כבר הוזכרו על חמץ וי"ל סרס המקרא ופרשהו ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות כי לא חמץ כי גורשו ולא יכלו להתמהמה. כלו' לבקש צדה. ותדע שכך הוא שאם תפרשהו כתרגו' כסדרו היה לו לכתו' ולא יכלו להתמהמהו שהרי בצק לשון זכר כמו שנ' כי לא חמץ ולא נאמ' כאן כי לא חמצה:

(ב) אולי קץ פסח הכוונה למוצאי יו"ט ראשון.

(ג) אי אפשר לומר ימים שהרי בערב פסח אסור מצה.

(ד) אולי הכוונה עם יום י"ד שהוא זמן הקרבת הפסח, ככתוב ממחרת הפסח בפרשת מסעי.

(ה) שמות רבה פרשה כד סימן ב - ר' יהודה אומר אמרו ישראל באותה שעה כלום הוציאו הקדוש ברוך הוא ממצרים אלא בשביל ה' דברים, אחת לתת לנו ביזת מצרים, שנית להרכיבנו על ענני כבוד, ג' לקרוע לנו את הים, ד' להפרע לנו מן המצריים, ה' לומר לפניו שירה, עכשיו כבר נתן לנו ביזת מצרים, והרכיבנו על ענני כבוד, וקרע לנו את הים, ופרע מן המצריים, ואמרנו שירה לפניו נחזור למצרים, אמר להם משה כך אמר לי המקום כי כאשר ראיתם את מצרים היום וגו', אמרו לו כבר מתו כלן נחזור למצרים, א"ל באו ופרעו את השטר שכך אמר לי הקדוש ברוך הוא בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, רבי אלעזר אומר על פי הגבורה לא נסעו אלא שהסיען משה במקל, לפי שראו פגרי מצרים שהיו מעבידים בהם בחומר ובלבנים מושטפים על פני המים, אמרו לא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה.

וכ"כ בספר חיי עולם פט"ז בשעה שארץ מצרים כבר היתה ככבושה לפניהם כי פרעה וחילו רכבו ופרשיו ספו תמו והיו יכולים עכשיו לכבוש ארץ מגוריהם כפרי בשל ולהשתעבד במשעבדיהם וגם ארץ מצרים היתה טובה מאוד כגן ה' כארץ מצרים והנה נטשו כל זה ללכת לכבוש שבעה עממין קשין מאוד גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתייצב לפני בני ענק ובכל זאת נטשו חיי מנוחה ושלוה שהיה אפשר לסדר כעת בארץ מצרים בשלטון עצמי והלכו באשר הלכו. שום מושל ומנהיג לא היה עושה כן אמנם ההנהגה האלקית היתה למאוס במצרים ערות הארץ ולהנחיל את ישראל ארץ ישראל מקום הקדושה והשראת שכינת עוזו יתברך שמו כאשר נשבע לאבותינו לתת לנו והיא היא הארץ הראוייה לעם סגולתו

וכ"כ בספר סדר היום ביאור ענין עשר מכות - לרבי משה אבן מכיר - הביא עליהם כל המכות הגדולות וכל הצרות אשר עברו עליהם עד שכלם הלכו לאבדון ולא נשאר מהם שריד ופליט כמו שאחז"ל שבזמן שהמצריים היו נטבעים בים גם אותם שהיו במצרים נתנו חרב איש באחי' ואיש ברעהו ולא נשאר מהם משתיין בקיר כמו שאמרו כי ה' נלחם להם במצרים כמו שהי' נלחם עם אלו ה' נלחם עם אותם שבמצרים ודאי מעט מזער לא כבר נשאר מהם מכל ההמון הרב

שאלות לחידודי - לחג המצות

ד'

ההוא עד שאז"ל שפרעה בלבד נשאר מן הנטבעים והלך ומלך בנינוה והוא אשר הכריז להם התשובה בידעו את מעשה ה' הגדול אשר עשה במצרים וכו'
 אנשי מצרים שנשארו אלא כמצולה שאין בה דגים פחותים וחגרים ופסחים ועורים נעורים מכל טוב כי אחר שעברו עליהם כל המכות ההם ובפרט מכת בכורות שלא הי' בית שלא הי' שם מת ואח"כ ויקח שש מאו' רכב בחור וכל רכב מצרים ודאי היו יותר מס' רבוא כדי להלחם עם ישראל ולהחזירם אליהם וכתוב לא נשאר מהם עד אחד אחר כל זה מה השארות ישאר מארץ מצרים ודאי ארץ מצרים נאבדה לגמרי בסבת ענין זה של ישראל הם והשר שלהם.

ו) אלשיך שמות פרק ג כ' - אם הייתי אומר שישלח לעולם, ביד חזקה, לא היתה אשמת סרבו כדאי לכל המכות, כי לא יפלא שימאן להפסיד ששים רבוא עבדים כאחד לעולם. על כן אמרתי דרך זה, (ג' ימים) שעל כן בסרבו ראוי להכותו מכות גדולות, להודיע את ידי וגבורתי לישראל. שהוא כמדובר על פסוק ולמען תספר באזני בנך וכו'

ז) פדיון הבן כ"כ הרמ"א, ומפרש החת"ס דהיינו כשהשליח נותן כספו, ולרע"א גם כששולח כספו.

ח) ראובן צודק.

ט) שש מאות, והענין להרבות כדי לקיים כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך.

י) כתוב - ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפלו ויהפכו למעלה ונפל האהל, וי"ל שהישועה בזכות דברי גדעון והשמדת מדין כליל בזכות העומר.

יא) י"ל כשמספר בביתו ואומר כעין דברי שקר בשביל כוונת הענין שפיר דמי, אבל בבית המקדש בפרסום רב, יש אשנים שלא יבינו ויהא זה כחוכא ואיטולא.